

geboden. Van het verdere werk is voorshands alleen de voordracht gedrukt over 'De schepenbank in de Brabantse stad en de overdracht en bezwaring van onroerende goederen' (*Varia Historica Brabantica*, III, 1969). Naast het algemeen college behandelde Cerutti elk jaar een of twee bijzondere onderwerpen, stuk voor stuk centrale vraagstukken van onze privaatrechtsgeschiedenis. Publikatie in boekvorm van deze tot nu toe alleen op stencil verspreide en door kenners unaniem geroemde studies zal Ceruttis betekenis pas goed doen uitkomen.

Ceruttis bestuurlijke gaven werden ook op historisch gebied uitvoerig benut. Hij was voorzitter van de commissie voor het Brabants Oorkondenboek, lid van de Archiefraad, bestuurslid van de Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandsche recht en van het Nederlands Centrum voor Rechtshistorische Documentatie.

Als mens was Cerutti ondanks een schijn van gestrengheid behulpzaam en bescheiden; als historicus was hij geen filosoof of visionair. Hij deed werk dat zijn oorspronkelijkheid dankt aan de superieure kennis en volstrekte toewijding van de auteur. Het zal heel wat generaties en visioenen overleven.

G. C. J. J. VAN DEN BERGH

IN MEMORIAM DR. M. E. KRONENBERG 1881-1970

Bibliografen en boekhistorici zullen nu het leven van Dr. Kronenberg, een van de zeer groten op hun vakgebied, afgesloten is, zeer zeker behoefte gevoelen zich te bezinnen op de bijzondere eigenschappen van haar wetenschappelijk werk. Dat zal dan vooral ook betrekking hebben op het werk waarvoor Wouter Nijhoff aan het eind van de vorige eeuw de grondslag had gelegd, de *Nederlandsche bibliographie van 1500 tot 1540*, dat nadat de definitieve bewerking van het materiaal en de voltooiing van het eerste deel aan Mejuffrouw Kronenberg was toevertrouwd, zo geheel haar levenswerk geworden is. Intussen is 'Nijhoff-Kronenberg' reeds ten volle een instrument dat door iedereen die enig aspect van de geschiedenis der Nederlanden tussen 1470 en 1540 bestudeert, ter hand genomen moet worden zodra 'drukwerk' als bron of als object in het onderzoek wordt betrokken. De begrenzing in de tijd met het jaar 1470 wordt, zoals men zal begrijpen, bepaald door het feit dat 'Nijhoff-Kronenberg' de voortzetting is, in chronologisch opzicht, maar met een eigen bibliografische methode, van Campbells *Annales de la typographie néerlandaise au xve siècle*. Het is nu ook voor een historicus het ogenblik waarop hij zich kan realiseren dat dit meesterwerk, een ook voor hem onmisbaar hulpmiddel en een schatkamer die onuitputtelijk lijkt, hem reeds een halve eeuw ter beschikking staat. In die periode, na het verschijnen van het eerste deel, waarvan de publicatie in 1919 begon en in 1923 eindigde, is deze bibliografie door het onderzoek van één wetenschappelijke werker verdubbeld en voltooid. Dat laatste dan in de zin van voltooiing van het onvoltooibare. Het eindpunt werd bereikt via de etappes van deel twee in 1940, de inleiding tot het derde deel in 1942, de vier afzonderlijk gepubliceerde 'stukken' daarvan, achtereenvolgens in 1951, 1958, 1961 en 1966, en de bibliografie zal door Dr. Kronenberg afgesloten zijn wanneer in 1971 het vijfde stuk verschijnt dat zij zelf nog kort voor haar plotseling overlijden kon voltooiën.

De bekroning van haar wetenschappelijk werk ontving Mejuffrouw Kronenberg, ook voor haar eigen gevoel, door het ere-doctoraat van de Universiteit van Amsterdam, in

1951, en door de toekenning van de Gold Medal van de Bibliographical Society, in 1956. Ook buiten de kring van de wetenschap werd haar hulde gebracht. In 1961 werd haar de Orde van Oranje-Nassau verleend, een onderscheiding die door haar hoog werd gewaardeerd. Het jaar daarop ontving zij van haar geboortestad Deventer de Gulden Adelaar. In Deventer had dan ook tevens in wetenschappelijk opzicht 'haar wieg gestaan'. Haar eerste publicaties op boekhistorisch gebied, begonnen in 1911, gingen over Deventer drukkers, daarna over de bibliotheek van het Heer Florenshuis, over die van pastoor Phoconius en over banden in de Athenaeumbibliotheek, en zij culmineerden in 1917 in de *Catalogus van de incunabelen in de Athenaeumbibliotheek te Deventer*, een werk dat door P. Bonaventura Kruitwagen 'voorbeeldig' is genoemd en dat na ruim een halve eeuw incunabelkunde nog steeds een voorbeeld is gebleven. Dr. Kronenberg is trouwens de incunabelkunde altijd trouw gebleven en heeft op dat gebied nog in 1956 de weg naar de toekomst opengelegd door haar *Campbell's Annales de la typographie néerlandaise au xve siècle, contributions to a new edition*, aangevuld in 1964 door *More contributions*.

Historici zullen in en door haar bibliografische publicaties, ook door die welke als tijdschriftartikelen verschenen, steeds zeer veel en kostbaar materiaal vinden. Zij zullen bovendien Dr. Kronenberg in vele bijdragen als historica-vakgenote aantreffen. Hier wordt, althans tot 1961, de weg gewezen door de 'Lijst der geschriften' die toen werd samengesteld door haar vriendin Dr. R. Pennink en is toegevoegd aan Dr. Kronenbergs *Over mensen en boeken*, een keuze uit de opstellen van de schrijfster, haar aangeboden ter gelegenheid van haar tachtigste verjaardag.

W. HELLINGA

IN MEMORIAM PROF. DR. TH. J. G. LOCHER 1900-1970

Een dag na zijn zeventigste verjaardag is Theodor Jakob Gottlieb Locher te Leiden overleden. Met hem is een zeer geziene leermeester en collega heengegaan; tevens is bij zijn emeritaat op 1 september, vier weken voor zijn sterfdatum 29 september, een stukje universiteitsgeschiedenis afgesloten. Op dit merkwaardige feit dient wel even de aandacht te worden gevestigd. Hij is een der laatsten geweest, die 'algemene geschiedenis' – niet meer en niet minder – als zijn leeropdracht heeft gehad. In 1946 als opvolger van Huizinga benoemd, heeft hij zich van zijn zware taak lange tijd alleen gekweten. Na achttien jaren was zijn leeropdracht een taak van vier hoogleraren geworden. Locher zelf heeft daarna zich grotendeels beperkt tot de geschiedenis van Oost-Europa en Midden-Europa, maar zich anderzijds een nieuwe leeropdracht laten welgevallen, die in de wijsbegeerte der geschiedenis, hiermede een taak op zich nemende die opnieuw een ernstig beroep deed op de hem toch al krap toegemeten tijd. Niettemin heeft hij zich op de gebieden, waarop hij tenslotte zijn onderwijs voornamelijk richtte, het meest thuisgevoeld. Zijn 'motivatie' – een begrip, waarover thans waar het de studenten betreft zoveel te doen is – kwam uit zijn onderwijs voort, en omgekeerd bracht zijn belangstelling voor de slavische cultuur en voor de theoretische achtergronden van de geschiedwetenschap hem tot zijn beste colleges en publicaties¹.

1. Thans is een keus hiervan gepubliceerd in de bundel *Geschiedenis van ver en nabij*. Bundel verspreide geschriften van DR. TH. J. G. LOCHER, aangeboden bij zijn afscheid als hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden (Universitaire Pers Leiden, 1970).

Zijn gang tot de geschiedenis is een bijzondere geweest. Voor een juist begrip van Locher als historicus is het vermelden hiervan van belang. Hij bezocht de gymnasia in Den Bosch en Leiden en legde in 1918 het β -eindexamen af, waarna hij zich liet inschrijven als student in de wis- en natuurkunde². De keuze was, naar zijn eigen zeggen, vooral bepaald door zijn verwachtingen, voor de wereldbeschouwelijke vraagstukken, die hem sterk bezig hielden, een oplossing te vinden. De ontgoocheling kwam spoedig, en de exacte vakken konden op zichzelf hem niet voldoende boeien. De studie der Indologie, die hij daarop entameerde, noemt hij zelf een noodsprong. Het voordeel van een korte studie, door het Rijk betaald, kwam deze oudste zoon uit een kinderrijk predikantengezin eerst aanlokkelijk voor, maar ook hier vond hij geen bevrediging, zodat hij, na de indologie-studie te hebben voltooid, wederom aan iets anders begon. Dat andere is de studie in de geschiedenis geworden, die hem werd mogelijk gemaakt door een weldoener binnen de familie. Deze laatste keuze zou hem, ook in zijn verdere leven, het meest bevredigen in zijn zoeken 'naar de zin van de totaliteit in deze wereld'. Tot zijn laatste levensdagen toe is hij een zoeker op dit zelf gekozen gebied gebleven.

Van huis uit heeft hij belangstelling voor vragen van wetenschap en wereldbeschouwing meegekregen. Hij scheen ook voorbestemd voor de studie in de theologie, want in zijn familie sprak het generaties lang vanzelf dat de oudste zoon in deze faculteit ging studeren. Zijn ouders hebben nimmer druk op hem uitgeoefend dit voorbeeld te volgen. Hun zoon is van het geloof van zijn ouders ook enigermate vervreemd geraakt. Hun orthodox Christendom, gestempeld door de Lutheraan Dr. H. F. Kohlbrugge, is niet het zijne geworden. Maar nooit heeft hij het gevoel van dankbaarheid verloren, dat zij hem zijn eigen weg lieten gaan, ja wat meer is, hij heeft hun godsdienstige opvoeding en vooral hun voorbeeld, positief gewaardeerd. Daarvan getuigde hij ondubbelzinnig in de afscheidsrede die hij niet heeft kunnen houden. Een deel van de desbetreffende passage moge hier volgen, omdat het de sleutel geeft tot het verstaan van enige wezenlijke trekken van zijn milde persoonlijkheid.

'Als ik ooit een boek zou schrijven over mijn jeugd, dan zou het geen wrevel of ressentiment ademen, maar gewoon dankbaarheid. En dat niet alleen om de genoemde redenen³, ook vanwege het geestelijk goed dat ik heb meegekregen en op mijn wijze verwerkt heb. Hoewel in mijn ouders' ogen de mens een voor God niets waardig schepsel was, . . . , is toch respect voor mensen, voor hoogstaande mensen uiteraard, de erfenis, die ik van huis heb meegekregen. Voor mijn historische vorming is trouwens de eerbied voor geestelijke waarden in het algemeen van groot belang geweest – en zeker ook de afwezigheid van iedere vrome hubris. De vroomheid was zo echt, dat ik mijn leven lang niet heb kunnen aanvaarden, dat godsdienst een opium van het volk of een bovenbouw van klasseverhoudingen is. Dergelijke reducties hebben op mij geen vat kunnen krijgen'.

Men kan misschien nog verder gaan, en aan de invloed van het milieu, waarin hij is opgegroeid, de neiging toeschrijven, het eigen werk gering te achten. Dit gaf in de samenwerking met hem soms onenigheid, – de enige overigens in een volkomen harmonische collaboratie tussen collega's gedurende bijna vijftientig jaar. – Hij deed, als men niet oppaste, alle ondankbare karweitjes zelf en beschouwde dat dan nog als onbelangrijk ook. Men

2. Voor het hier volgende heeft de schrijver veel te danken aan het manuscript van het afscheidscollege, dat Locher, als zijn gezondheid hem geen parten gespeeld had, op 25 september 1970 zou hebben gehouden. Aan Mevrouw F. H. Locher-Hibma komt mijn welgemeende dank toe voor de toestemming gegevens uit dit laatste geschrift van haar man in dit In Memoriam te verwerken.

3. D.w.z. dat zijn ouders hem vrij lieten in studiekeuze, die zich bovendien enige malen wijzigde.